

Komunikacijski metodički model

Metodičko načelo izborne nastave književnosti, kao i načelo monografskog pristupa piscu i njegovu djelu, omogućuju fleksibilniji pristup nastave književnosti književnim sadržajima, što se može ostvariti i tako da se uz književno-umjetničke tekstove predviđene nastavnim programom mogu interpretirati i tekstovi po izboru učenika.

Potvrđi li anketno ispitivanje interes učenika za širi izbor i interpretaciju književnih tekstova Ranka Marinkovića, kao što je to pokazala anketa učenika četvrtog razreda jedne škole srednjeg usmerenog obrazovanja (učenici su predložili za interpretaciju i ova djela: novelu »Ruke«, »Zagrljaj«, »Andeo« i roman »Kiklop«), metodički pristup književnom stvaralaštvu pisca mogao bi se ostvariti nizom tipova nastavnih sati: uvodni sat, satovi interpretacije, satovi lektire, televizijski ili kino sat i sat sinteze.

Spomenutoj anketi za provjeravanje književnih interesa učenika prethodili u ovi motivacijski postupci:

1. Učenici su pratili u novinskom tisku objavljivanje intervjua s poznatim ličnostima našeg društvenog i kulturnog života pod naslovom »Deset mojih najomiljenijih književnih djela/pisaca«;

2. Informacije o održanom simpoziju u Zagrebu (veljače 1988): »Trajnost Marinkovićeve umjetničkog opusa« (povodom 75. rođendana pisca);

3. Učenici su provjeravali u dvjema gradskim bibliotekama čitalački trend Marinkovićevih djela.

Rezultati ovih praćenja pokazali su da je Ranko Marinković jedan od najčitanih suvremenih pisaca. Na prvom mjestu evidentirana je proza novelâ »Ruke« i roman »Kiklop«. Roman »Kiklop« bio je na prvom mjestu čitalačkih interesa u vrijeme i nakon prikazivanja istonaslovnog filma.

Priprema nastavnika i učenika za interpretaciju novele »Ruka«

1. Individualno čitanje novele »Ruke« u izvanškolsko vrijeme, kao i čitanje novelâ iz zbirke s motivima »rûke«;

2. Preporučuje se učenicima da pročitaju, prema vlastitom izboru, i jedan od ponuđenih književnokritičkih/esejističkih tekstova i književnopovijesni tekst;

3. Nekoliko učenika preuzima zadatak da se pripreme za interpretativno čitanje dijela dijaloga Lijeve i Desne (ruke);

4. Učenici vode dnevnik čitanja i pripremaju, pojedinačno, pisani iskaz početne recepcije novele »Ruke«;

5. Nastavnik priprema interpretacijski/komunikacijski model.

KOMUNIKACIJSKI METODIČKI MODEL »R U K E«

Globalna struktura nastavnog komunikacijskog procesa:

1. Najava interpretacije novele »Ruke« (nastavnik);
2. Predstavljanje pisca i njegova opusa. Književne studije i književna kritika o Ranku Marinkoviću (naslovi); književne nagrade – najsazetije informacije (učenici);
3. Rezultati učeničkih istraživanja čitalačke aktualnosti Marinkovićevih književnih djela u užoj i široj društvenoj sredini (učenici);
4. Motiv »Ruke« u književnosti, a posebice u prozi Ranka Marinkovića (nastavnik);
5. Retroaktivno provjeravanje obzora očekivanja;
6. Semantiziranje naslova;
7. Likovno-literarna korelacija motiva »ruke«;
8. Iskazivanje početne recepcije;
9. Interpretacija novele;
10. Zadaci za samostalan rad.

Trajanje: tro-sat (književno poslijepodne)

I z v e d b a

Nakon prvog dijela uvoda u interpretaciju, koji je tematizirano ostvaren u dvjema komunikacijskim situacijama, obilježenim pod točkama 1 i 3 (što smatramo da nije prijeko potrebno prezentirati), uključujemo se u prikaz realizacije ovoga metodičkog modela od točke 4.

4.1. Treća komunikacijska situacija

Nastavnik se obraća učenicima:

R u k e (nom. pl.) čest je motiv u umjetničkom stvaralaštvu, a posebice u književnosti. Navodimo najpoznatija književna djela (tekstove) s motivom »ruke«:

(na grafoskopu)

- Đuro Sudeta: »Ruke« – lirska pjesma;
- Vesna Parun: »Ruke domovine« – lirska pjesma;
»Ti koja imaš nevinije ruke« – lirska pjesma;
- Tin Ujević: »Oni imaju radne ruke« – lirska pjesma;
- Jean Paul Sartre: »Prijave ruke« – politička drama;
- Ranko Marinković: »Ruke« u istonaslovnoj zbirci novela;
Motiv ruku nalazi se i u ovim novelama spomenute zbirke:
 - »Kako je samotnan život tvoj«;
 - »Andeo«;
 - »Zagrljaj«

Motiv ruku tematiziran je i u solilokviju glavnog lika Marinkovićeva romana »Kiklop«.

Ranko Marinković napisao je i esej »Traktat o ruci« (u knjizi »Nevesele oči klauna«.)

Varijacije na motiv »ruke« nalazimo i kod Miroslava Krležu u romanu »Povratak Filipa Latinovicza«.

Motiv ruku zastupljen je, kako primjećujemo iz ovih naslova, u sva tri književna roda: u lirici, epici i u drami.

U kojem bi naslovu prema vašoj pretpostavci, od ovdje navedenih a vama nepoznatih djela, motiv ruku mogao biti analogon, metafora ili simbol?

U središtu je pažnje učenicima nepoznata drama »Prljave ruke« Jean Paul Sartrea s metaforično-simboličnom pretpostavkom značenja: nečovječno (nehumano) djelo, zlo-djelo. Zanimljiv je pokušaj kompariranja s Marinkovićevom novelom »Ruke« prema postavljenom pitanju: Jesu li i ove ruke iz Sartreove drame ne samo prljave nego i krvave kao i ruke iz Marinkovićeve novele?

Ova dva djela, pored različitosti, uspostavljaju analogije u umjetničkoj poruci.

5.1. Retroaktivno ispitivanje obzora očekivanja

Kad god pročitamo naslov nekog književnog teksta, postajemo znatiželjni, javljaju se asocijacije. Pokušavamo naslutiti, pretpostaviti, što nam taj naslov nudi, kakav svijet umjetničkog djela navješćuje. (To se u teoriji estetske recepcije/estetskog primanja umjetničkog djela naziva »obzor očekivanja«).

Pokušajte se sjetiti onoga trenutka (svoga »obzora očekivanja«) kad ste čuli ili pročitali naslov zbirke ili novele »Ruke«. Je li se vaš obzor očekivanja javio u okruženju doslovnog (prvog, denotativnog) ili prenesenog, konotativnog značenja?

Učenici pismeno (i to retroaktivno) očituju svoj obzor očekivanja – misli, asocijacije, pretpostavke – koje su se javile prije čitanja novele.¹

6.1. Semantiziranje naslova

Nakon pročitane novele značenje motiva »ruke« bilo je određenije. Odgovorite: Što oznakovljuje lingvistički (jezični) znak »ruke« na književnoj konotativnoj razini (u umjetničkom jeziku)?

Što prema vašem tumačenju, simboliziraju ruke u ovoj Marinkovićevoj noveli?

– Ruke simboliziraju čovjeka, njegovo djelo, ljudsku proturječnost, zlo i dobro...

Četvrta komunikacijska situacija

7.1. Likovno-literarna korelacija motiva »ruke«

Likovni ovitak Marinkovićeve zbirke novela u ovome, četvrtom izdanju »Mladosti«, prikazuju dvije ruke. Iskažite svoju impresiju i nagovještaj značenja likovnog izraza.

Budući da je ovaj likovni izraz nastao prema predlošku književnoumjetničkog teksta, on uspostavlja motivski, tj. tematsko-idejni značenjski suodnos s tekstom novele. Na koju vas situaciju iz koje novele ova likovna slika ruku najviše asocira?

(Neki učenici ovu likovnu naslovnu postavu ruku na ovitku knjige identificiraju s rukama bolesnog klesarskog majstora-umjetnika Alberta Kneza iz novele »Anđeo«, dok drugi učenici uspoređuju likovni predložak s Lijevom i Desnom rukom iz novele »Ruke«, u prizoru kada su se ruke nakon tučnjave našle ležati na cesti.)

Nastavnik poziva učenike da nađu ta mjesta u tekstu i pročitaju.

Čitatno čitanje (učenik):

–»Idu ruke do ruba kreveta, čeznu za svanućem, za zorom na prozoru... (...) »A pustinja je velika, beskrajna kao noć. Miču se ruke po noći kao gubavci. Plaze, gmižu ruke, traže izlaz iz noći, iz boli, iz svega onoga što se stislo i zgužvalo oko njega u gvalju neizrecive odvratnosti...«

Učenik koji je čitao citirani tekst iz novele »Anđeo« komentira: Zamišljam ruke, njihovu nemoć, uzaludnost svih pokušaja bijega, izlaska iz noći, tegobe, beživotnost, kraj...

Drugi učenici, kojima je likovni izraz podudaran značenjski s jednim prizorom u noveli »Ruke«, obilježili su, a zatim je jedna učenica pročitala ovaj citat iz teksta:

– »Dvije okrvavljene ruke na asfaltu. Ležale su osramoćene na cesti, jedna do druge, nemoćne, kao odbačene rukavice...«

Likovnu sliku na ovitku knjige ista je učenica semantizirala pomoću pročitano g teksta novele: Doživljavam ih (ruke) u trenutku pada. Leže na cesti okrvavljene, poražene, nakon fizičkog obračuna (tučnjave). Taj pad ne znači samo fizički već i moralni pad čovjeka.

Likovna slika na ovitku očituje ono što je analogno obim književnim situacijama, a izostavlja ono što je različito. Usporedite citirane dijelove teksta iz obje novela s likovnim izrazom i uočite što im je zajedničko.

– To je nemoć, klonuće ruku/čovjeka, pad i poraz.

Peta komunikacijska situacija

8. 1. Kako vas se dojmila novela »Ruke«? Nudi li se ova Marinkoviće va novela više našem emocionalnom doživljavanju (osjećajima) ili intelektu, intelektualnom doživljavanju, razmišljanju? Zašto?

– Ovo je izrazito intelektualizirana proza. Čitaoca potiče više na razmišljanje jer predočuje i analizira moralne probleme čovjeka...

Pročitajte iz dnevnika čitanja svoje dojmove, misli, razmišljanja, koja su se u vama budila tijekom čitanja i nakon pročitane novele. Citirajte i komentirajte i ona mjesta u tekstu novele koja su vas se najjače dojmila. Navedite probleme koje otvara novela i potiče na razmišljanja.

(Učenici iskazuju svoje dojmove, čitaju recepcijske iskaze, citiraju izabrana mjesta iz teksta novele, izvatke bilježaka iz dnevnika čitanja, komentiraju...Navodimo u fusnoti nekoliko iskaza početne recepcije.)²

(Na grafoskopu)

»Kad se za nekoga kaže da je prazan, isprazan (misli se banalan, ograničen...) onda to znači porozan, propustan, ispražnjiv, da živi bez patnje i pamćenja. Većina ljudi što živi ne razmišlja mnogo o životu i smislu. Naprotiv, neki misle, ali ne žive dovoljno. Zato publika više voli pisce koji zabavno čavrljaju o životu nego mudre i duboke analizatore, koji se ne zadovoljavaju čitaocima, već zathijevaju suučesnike u traženju životnog smisla i istine. Zbog porazno praznih i poroznih, ovi posljednji, mudri i zamišljeni, osjećaju bol življenja dvostruko, i svoju, i tuđu...«

Protumačite ovaj diskurs iz Pavletičeve književnokritičke studije o Marinkoviću.

– Marinković je pisac traženja životnog smisla i istine. On je duboki anali zator života (prema Pavletiću), a Zeljković kaže da je njegov talent u intelektu. Citiram: »...intelekt mu omogućuje da u opserviranoj građi vidi neke opće istine o

životu...« (citat završen, tumačimo dalje Pavletičev tekst): Marinkovićeve djela traže čitatelje »suučesnike« u traganju za smislom čovjekova življenja. On je pisac koji se ne dodvorava ukusu čitatelja koji traže samo zabavno štivo...

Kakvom se tipu čitatelja nude Marinkovićeve djela?

– Marinkovićeve djela zahtijevaju intelektualni tip čitatelja.

Budući da su već neki od vas pročitali ne samo predložene novele iz zbirke »Ruke« nego i roman »Kiklop«, mogli bismo postaviti pitanje odnosa **misaonog** i **osjećajnog** u Marinkovićevim djelima, a najprije u noveli »Ruke«. Je li Marinkovićeve proza lišena osjećajnog ili je to osjećajno tako ukodirano da ga i ne primjećujemo?

/Nastaje kraća šutnja. Zatečeni pitanjem učenici razmišljaju, provjeravaju donesene sudove o Marinkovićevu stilu pisanja u svojoj početnoj recepciji. Većina ostaje pri tvrdnji da Marinkovićevu prozu (novelistiku) ne prožimaju osjećaji, ali da su oni sastavni dio pišćeve tematike. Navode primjere straha, bešćutnosti, lažne nježnosti i lažne ljubavi./

Vratimo se Pavletičevoj rečenici: »...neki misle, ali **ne žive dovoljno**...« Pobjasnite smisao i značenje potcrtanog odsječka.

Potcrtani odsječak znači:

a) dužinu životnog vijeka;

b) dubinu humane duhovne kvalitete življenja.

/Učenici se opredjeljuju za drugu tvrdnju – (»b«)./

Je li misaonost isključivo, odvojeno obilježje dubine življenja i doživljavanja života?

– Pretpostavljam da dubinu življenja prožima misaonost i osjećajnost.

Ovaj nas odgovor oduševljava zbog svoje spoznajne sinteze.

Obratite pozornost na Marinkovićev stvaralački moto:

»Misliti ali i osjećati misao«.

Pročitajmo još jednom posljednju rečenicu citiranog odlomka iz književne kritike Vlatka Pavletića, koja se odnosi na stvaralački profil pisca Marinkovića i protumačimo:

»Mudri i zamišljeni osjećaju bol življenja dvostruko, i svoju, i tuđu...«

– Ti mudri i zamišljeni su oni pisci, a takav je i Marinković, koji nisu zaokupljeni pripovijedanjem, fabuliranjem. Marinkoviću nije bitna priča o čovjeku, nego sam čovjek i u prvome planu ono nehumano u čovjeku, i to ne pojedinačno, nego kao neko opće zlo koje prijete uništenjem, kataklizmom. Odatle tjeskoba, strah i bol življenja.

Jesi li i u kojem Marinkovićevu djelu naslutio ili otkrio te osjećaje? Usporedi svoju recepciju djela s recepcijom Vlatka Pavletića, književnog kritičara.

Da. Osjetio sam to najviše u romanu »Kiklop«. Bol i strah življenja pred kiklopovskom stvarnošću. Ali taj osjećaj prožima i novelu »Ruke«, a i druge novele iz ove zbirke (Učenik navodi primjere/situacije i iz novele »Zagrljaj« – smrtni strah pred Crnom Mrljom). Kako biste sada protumačili Marinkovićev motto:

»Misliti ali i osjećati misao«?

– Osjećajnost koja proizlazi iz misaonosti i kontemplacije o životu dublja je od osjećajnosti bez misaonosti. Mogli bismo ponoviti ranije sročenu misao da se dubina življenja očituje kao jedinstvo misaonog i osjećajnog.

Ova predrazmišljanja i spoznaje, koje ste očitovali, znak su vaše pripremljenosti za interpretaciju novele »Ruke«.

Šesta komunikacijska situacija

9. 1. Interpretacija novele

Pristupit ćemo interpretaciji novele sa žanrovskog stajališta.

Koje su najbitnije strukturne komponente proznog pripovjednog djela?

– To su likovi, zbivanje ili događanje, koje se u pripovjednoj prozi naziva fabula, te prostor i vrijeme.

Književni lik jedna je od najznačajnijih komponenata strukture pripovjednog djela. Književni likovi pokretači su i nosioci događanja. Novela kao kratka epska forma, donosi jednu ili dvije epizode iz života književnog lika. Ima li ova novelistička proza književni lik u tradicionalnom smislu, kakve smo susretali u dosada pročitanim i interpretiranim pripovjednim tekstovima?

– Nema lika u tradicionalnom smislu. Ali ulogu lika (likova) preuzimaju ruke, Lijeva i Desna. Međutim, ruke nemaju samo ulogu likova u noveli. Mislim da je simbolika ruku naglašenija od uloge lika (likova).

Da. Ruke (Lijeva i Desna) imaju dvostruku ulogu u ovoj novelističkoj prozi: formalnu ulogu likova;

temeljnu ulogu simbolike značenja.

Ruke su, prema osnovnom, denotativnom značenju, dijelovi tijela. Ruke ne čine, u fizičkom smislu, cjelovito ljudsko biće.

Čije su to ruke i čijih je ruku djelo koje otkrivamo u ovoj Marinkovićevoj prozi i kako je ta osoba čije su ruke konkretizirana u noveli?

– Ruke pripadaju osobi koja se u noveli spominje kao »On«. Nema imena, ne znamo tko je, niti što je. On je pasivno prisutan u noveli.

Pojasni iskaz: On je pasivno prisutan u noveli.

– On se nigdje u noveli ne pojavljuje kao akter govorenja, događanja. Ne govori, ne sudjeluje u razgovoru, ne razgovara se s njim, nego se govori o Njemu. A o nekome se može govoriti ako nije prisutan.

Tko govori o Njemu?

– Ruke. Lijeva i Desna.

Čije su to ruke?

– Njegove.

Što je ovdje u postupku piščeva konkretiziranja ljudskog lika »on« na relaciji On — ruke **neobično**?

– Ruke ne mogu biti odvojene od ljudskog tijela, tj. od Njega. On je zapravo prisutan, a ruke se ponašaju kao da je odsutan.

Ranko Marinković u ovoj prozi odstupa od tradicionalne koncepcije strukturiranja književnog lika. Jedan književni kritičar kaže za Marinkovića da je u noveli »Zagrļaj« razbio lik iznutra, a za novelu »Ruke« mogli bismo reći da je razbio lik **izvana**.

Pokušat ćemo otkriti kakvu estetsku funkciju za poruku i značenje djela u cjelini ima takav stvaralački piščev postupak i to:

a) razbijanje lika izvana (on)

b) poosobljenje lijeve i desne ruke → Lijeva i Desna

c) ruke kao simbol

Dokažite tvrdnju da je lik u ovoj noveli razbijen izvana. Uspostavimo vanjsko/fizičko ustrojstvo ljudskog bića koje je u noveli označeno ličnom zamjenicom »on«. – Primijetili ste da se u noveli osim poosobljenih ruku spominju i drugi dijelovi tijela, koji se, također, osim jednog, poosobljuju i fiktivno odvajaju od organske cijeline »on«.

U rješavanju ovoga zadatka poslužite se tekstom, citirajte.

/Učenici istražuju u tekstu i citiraju:

– Jedan od niza primjera poosobljenosti ruku: »Neću više da budem s tobom« (Lijeva). »Nego s kim ćeš? S Nogama? (Desna).

Primjeri poosobljenosti drugih dijelova tijela:

»...jezik govori«, Noge se dadu u potjeru za Ocem«,

»...Obraz tada pljune...«/

Zaključite.

– On kao osoba/ličnost ne egzistira ni fizički cjelovito, nego se spominju dijelovi njegova tijela kao neka samostalna bića. To su ruke, Lijeva i Desna, Noge, jezik i obraz. Dijelovi tijela su poosobljeni. Ruke imaju glavnu, dok ostali dijelovi tijela sporednu ulogu.

Niste naveli još jedan dio tijela koji se ne poosobljuje. Nalazimo ga u prvoj rečenici novele. O njegovu značenju kasnije.

– To je zadnjica. Pripovjedač/promatrač ugledao ih je tj. ruke na Njegovim leđima iznad zadnjice.

Jeste li konstituirali u predodžbi shemu fizičkog ustrojstva osobe on?

Učenici navode. Na ploči:

Shema vanjskog (fizičkog) ustrojstva osobe/lika

»O n«:

On = ruke, Lijeva i Desna
zadnjica, jezik
Noge, obraz

Tumačite.

– On je kao lik razoren izvana. U noveli egzistiraju umjesto Njega jedino dijelovi njegova tijela. On je fizički necjelovit i razgrađen.

Koja nam suznačenja sugerira vizura ove sheme?

– Pred nama je reducirana, necjelovita ljudska ličnost.

Kakav odnos uspostavljaju ruke (Lijeva i Desna) prema osobi kojoj pripadaju? I obratno: Kakav odnos uspostavlja »On« prema rukama koje su njegove?

– Nema uzajamnosti, zajedništva. Odnosi su prekinuti.

– To je odnos **otuđenja**.

Razbijanjem lika izvana pisac nas poziva da konstituiramo u svijesti predodžbu necjelovite, dezintegrirane/dekomponirane i **otuđene** ljudske ličnosti.

Ima li osoba »on« u noveli pojedinačno ili opće značenje?

Opće značenje. – izjavljuje nekoliko učenika.

I književni kritičari Pavletić i Zeljković primjećuju postupak uopćavanja kod Marinkovića, a Pavletić kaže: »... umjesto da nam osvijetli jednu ličnost u totalitetu, on je zašao u općenitost, kojoj se divimo, ali ujedno ostajemo prikraćeni.«

U čemu smo kao čitaoci prikraćeni?

– Ako nema lika, nema ni ljudske sudbine koju doživljavamo i s kojom su doživljavamo. Osjećajno smo prikraćeni. Možda je i to jedan od razloga što ova novela aktivira čitaoca najprije intelektualno.

Marinković »neprestano traži bit i najdublji smisao ljudskog postojanja, traga za istinom kao takvom, koja nema ljudskog tijela«. Njegova je vizija svijeta intelektualna. On želi proniknuti u bit ljudskog postojanja uopće. Uopćavanje vodi apstrakciji, a uopćeno i apstraktno slabi doživljajno-emocionalni naboj primaoca.

Ali Marinkovićev stvaralački jezik nije apstraktan, nije denotativan, to nije jezik koji pokazuje, već jezik (kôd) koji prikazuje. /Sjetite se razlike između jezičnog i estetskog (umjetničkog) koda!/. Marinković u prvome planu prikazuje pojedinačno koje dovodi u kontekst općeg. Pojedinačno i opće u egzistenciji čo-

vjeka u ovoj se novelističkoj prozi stalno prožimaju i preklapaju. To nam se otkriva **posredno** u jezičnoj konkretizaciji osobe »On«.

Nađite primjere u tekstu novele

1. gdje jezična konkretizacija upućuje na pojedinačno, i
2. gdje sugerira opće značenje osobe On (čovjeka).

1. 1. Primjeri koji upućuju na pojedinačno značenje osobe »on«

Epizoda Njegove samoubilačke nakane. Epizodu evocira u sjećanju Lijeve. Desna govori: »Cijelu noć nije oka sklopio. Brisala sam mu oznojeno čelo, palila mu cigaretu za cigaretom i napisala oproštajno pismo. Stenjao je, uzdisao, grizao jastuk... Šaptao je: »Treba učiniti kraj! Ne mogu više!« Sam me odveo do britve.«

»A ti si to odmah shvatila kao Njegovu želju da meni prerežeš žile.« (odgovorila je Lijeva).

O kome govore ruke?

– Govore o čovjeku kojemu pripadaju.

Desna govori o Njemu, a Lijeva o Desnoj kao potencijalnoj ubojici.

2. 1. Primjeri koji sugeriraju opće značenje osobe »on« (čovjeka:

»Ne želiš valjda da On brsti lišće i grize koru stabala? Priroda njega ne mazi...«

»Da. Zato si je ti »pobijedila«. »Izravnala si bregove« i »ukrotila vode«. »Zarobila si munje« i sada držiš u svojoj šaci strahovite snage kojima bi, kažu, mogla u jednom času uništiti svijet...«

– »Ja ne želim uništiti svijet.« (Desna).

– »Ne želiš? A ima li i jednog stoljeća koje nisi rasparala noževima i izrešetala kuršumima« (Lijeva Desnoj).

Protumačite i drugu skupinu navedenih primjera.

– »On« je ovdje pomaknut u općeljudski kontekst, ima dakle univerzalno značenje. Spominje se u prvim dvjema rečenicama, a od treće rečenice dalje, ruke govore o sebi i o onome što čine.

U kojem se značenju javljaju **ruke** i njihovo djelo od treće rečenice dalje?

– I ruke dobivaju općeljudsko značenje.

Postupkom razbijanja lika izvana, intenzivirana je simbolika ruku u noveli.

Sedma komunikacijska situacija

Što simbolizira Lijeva, a što Desna?

Mole se učenici koji su pročitali književnokritičke studije Marijana Jurkovića i Branislava Zeljkovića i pripremili bilješke, da pročitaju središnje mjesto karakterizacije Lijeve i Desne.

– »Tragika unutrašnje rastrganosti čovjeka viđena je u noveli »Ruke« kroz dvije suprotnosti u njemu samome, kroz dva ekstrema između kojih je »on« razapet:

lijevo – desno...« (Marijan Jurković)

– Lijeva i Desna, prema književnom kritičaru Zeljkoviću, reprezentanti su dviju suprotnosti ljudske prirode, koje on otkriva kroz djelatnost ljudskih ruku, od kojih

jedna je:

načelo tehnike,
»diplomacije«,
otuđenja
(DESNA)

a druga:

načelo izvornosti,
naravi (prirode) i neke
moralne savjesti...«
(LIJEVA)

(B. Zeljković)

Komentirajte ova dva izvotka iz književnoesejističke studije o viđenju čovjeka/ljudskog bića kroz simboliku njegovih ruku.

– Zeljković karakterizira Lijevu i Desnu, a time ističe suprotnost ljudske prirode, a Jurković tu suprotnost doživljava i definira kao tragiku, »tragiku unutrašnje rastrganosti« i razapetosti čovjeka.

O Zeljkovićeve viđenju i tumačenju te suprotnosti govorit ćemo kasnije. Zasada smo citirali samo onaj dio teksta koji govori o tome što simbolizira Lijeva, a što Desna. Želite li ovu karakterizaciju dopuniti?

– Pročitao sam u jednoj kritici da je Marinković htio zaroniti u ono praiskopsko u čovjeku. Lijeva u ovoj noveli još uvijek sanja o veranju po stablima, o skokovima iznad ponora. Marinkovićeve ruke Lijeva i Desna »žive« stoljećima. Citirat ću: »A ima li i jednog stoljeća koje nisi rasparala noževima...«, pita Lijeva Desnu. One su simbol ljudskog roda, ljudskog trajanja. Prema mome viđenju, Lijeva simbolizira ono nagonsko u čovjeku, primitivno, prirodno, praiskopsko, a isto tako prethistoriju/pretcivilizaciju, a Desna, intelekt, znanje, učenost, historiju, civilizaciju.

Na ploči:

L I J E V A

(nagon/prethistorija)

D E S N A

(intelekt/historija, civilizacija)

Predlažem da interpretacijom potkrijepimo predodžbu o tome kako žive ove suprotnosti u čovjeku i u ljudskom društvu.

Usmjerite pozornost na početak novele i dalje...

Kako nam pripovjedač u uvodu novele predstavlja ruke?

Odgovorite pomoću teksta izbornim citatnim čitanjem i komentarom.

– Ako bismo izdvojili neke rečenice i dijelove rečenica, kao na primjer: »Lijeva se mazi u naručju desne... desna je prstima obgrlila lijevu i nosi je pažljivo i brižno...« i: »hodaju po svijetu zagrljene, zaljubljene, nerazdvojive...«, pomislili bismo da one žive u slozi i ljubavi. Ali se između narativnih rečenica uključuje pripovjedač. Već u prvoj rečenici naslućujemo stav pisca: ironiju: »Gledao sam ih pred sobom prebačene na leđa, iznad **zadnjice**« (naglasila učenica). Kao da kaže: Poznajem ja njih dobro. Jedno govore, a drugo čine. Pogledajte svijet. Koliko njihovih promašaja i gadosti. Tu im je zapravo i mjesto, na zadnjici. A vi? Uostalom, pogledajte dobro i prosudite.

– Skrenula bih pažnju na pojedinosti u drugoj rečenici (kaže druga učenica), koju smo već citirali: »Lijeva se mazi u naručju desne (ovdje su još pod znakom malog slova), slijedi: »...spretnije, snažnije, pametnije, ozbiljnije«. Pomoću četiri komparativa pisac ističe njihovu nejednakost. Njih dvije se razlikuju, jer jedna je lijeva, a druga desna. Ruke simboliziraju opreku ili suprotnost čovjekova karaktera, djela, misli, svijesti. Te suprotnosti dovode često do međusobne konfrontacije, koja se razvija do krajnosti i isključivosti i vodi do sukoba... kao što je prikazano u prizoru Lijeve i Desne. Na početku novele vidimo ih zajedno, u »prijateljstvu«. A zatim i nezatna pojedinost dovoljna je da izbije na vidjelo i druga strana njihova života.

Što je prekinulo prividnu idilu njihove sloge, zajedništva (koju susrećemo u uvodu novele), trenutke amiziranja i izazvalo prepirku, svađu, sukob?

– Zato što je Lijeva počela pjevušiti i bubnjati prstima, a to je uznemirilo ili smetalo Desnoj.

Odgovor je doslovno točan. To je bio samo povod. Tragamo za uzrokom a on je u biti njihove prirode koju želimo otkriti.

– Meni se čini da je Lijeva (javlja se drugi učenik) pod stalnom »prismo-trom« Desne. Desna je već na prvi slobodan pokret Lijeve stražarski reagirala: Što to radiš?, Kao da si ti dijete?, Pa ti ne znaš...« itd. Desna kao pametnija, učenija, ponaša se nametljivo, a i jača je, pa se postavlja autoritativno. Lijevu

stalno ispravlja, uči, podučava, nameće joj formu ponašanja, sputava je, oduzima joj individualnu slobodu. Lijevu to iritira i ona verbalno reagira, suprotstavlja se, brani i ističe da i ovako neuka i nepismena može proniknuti u neke stvari dublje od nje, Desne, učene i pametnije.

Na primjer?

– Lijeva zna i osjeća kako je čovjeku kojemu pripadaju, dok Desna ne zna. Zna za Njegove patnje, strah, nemire, tjeskobu. Suosjeća s Njim.

– Lijeva se ne samo brani već i raskrinkava moral Desne, kritikuju ju i optužuje.

Na čijoj su strani bile vaše simpatije dok ste čitali prepirku i pratili sukob Lijeve i Desne? Zašto?

– Više na strani Lijeve. Ona je jednostavna, prirodna, osjećajna, iskrena. Ne podnosi laž, dvoličnost, bezosjećajnost, otuđenost.

A ostali?

– Isto. U pravu je kad kritikuje ljudsku izopačenost.

Je li Lijeva zaista glas probuđene savjesti?

– Tako je izgledalo na početku novele. Kasnije smo vidjeli da je to »lažni« sukob. Brzo se slože i udruže kada to objema odgovara. Obje čine zlo.

Molimo učenike koji su se pripremili za interpretativno čitanje da nam pročitaju dijelove dijaloga Lijeve i Desne. Što znači interpretativno čitati/pročitati neki književnoumjetnički tekst?

– Interpretirati znači tumačiti. Interpretativno čitanje je ono čitanje koje otkriva smisao i značenje teksta.

Imajući na umu čitanje u sebi i glasno čitanje (govorno ozvučenje teksta), koje ima ulogu da oživotvori sadržaj teksta, umjetnički svijet djela, Gavella kaže: »U grafički fiksiranim riječima tupo i gluho izjednačuju se svi elementi. Tek živi govor može unijeti sa cijelom svojom fleksibilnom intonacijom najistančanije razlike«.

Učenicima koji su se pripremili za interpretativno čitanje nastavnik se obraća pitanjem:

Za koji ste se pristup ulogama Lijeve i Desne opredijelili? Hoćete li ih svojim čitanjem prezentirati (pokazati) ili reprezentirati (prikazati)? Kraće rečeno, hoćete li se identificirati ili ne-identificirati s Lijevom i Desnom? Objasnite svoje opredjeljenje.

– Kad sam prvi put čitala novelu i to baš dijalog Lijeve i Desne, identificirala sam se s Lijevom i to zato (a to smo već istakli) što je kritikovala izvještajnost, dvoličnost i otuđenost Desne kao simbola nedostignutog ohumanjenja ljudske ličnosti. Ali budući da je njezino »istupanje« čisto provociranje, nadmetanje, prkos, svadljivost »primitivca« koji nikada ne daje za pravo pametnijem i učenijem, ne mogu se i ne želim s njom identificirati. Incident na ulici potvrdio je da su obje jednake kada čine zlo. Opredijelila sam se dakle za čitanje sa značenjem prezentirati, i distancirati se. A tako smo se opredijelili svi koji ćemo sada čitati dijalog Lijeve i Desne.

Poslušajmo još jednom verbalni sukob Lijeve i Desne, a zatim prizor koji otkriva njihove riječi na djelu.³

Osma komunikacijska situacija

Interpretativno čitanje...

/Interpretativno se čitaju po ulogama odabrani dijelovi dijaloga (svađe, sukoba) Lijeve i Desne, kratak odlomak o njihovu razilaženju, šutnji, posvađanosti; zatim središnji dio prizora tučnjave na ulici u kojoj ruke složno sudjeluju), slika okrvavljenih ruku na pločniku, rasplet – uspostavljanje »jedinstva« i poeta (jedna rečenica): A obraz tada pljune u njih...«

Međudijelovi teksta ostvaruju se interpretativnim govorom: sažetim kreativnim komentarom, prologom/najavom, a ima funkciju osmišljenja povezivanja interpretativno pročitanih dijelova teksta.

Ovo čitanje proces je druge (tzv. sekundarne), interpretacijom (tumačenjem) produbljene komunikacije s književnoumjetničkim tekstom u razrednoj (grupnoj) komunikacijskoj situaciji. Sekundarna komunikacija s književnoumjetničkim tekstom novele počela je prije najave uključivanja interpretativnog čitanja, usmjeravanjem pozornosti učenika na početak novele radi interpretacije.

Deveta komunikacijska situacija

Nakon interpretativnog čitanja i govornog prezentiranja nastavnik se obraća učenicima:

Vraćamo se zadatku koji smo sebi postavili prije ovoga čitanja, a sada preformuliranog u pitanje:

Kako žive i kako se očituju ove suprotnosti u čovjeku i društvu? U kakvu su odnosu kultura i nekultura, dobro i zlo ili humanost i nehumanost?

– Često se uvijek pretpostavlja da između kulture i nekulture, između intelekta, razuma, uma, znanja, učenosti, te humanih vrijednosti, na jednoj strani, i neukosti, neznanja, primitivizma, kulturne zaostalosti, nehumanih djela, na drugoj strani, postoji opreka i duboki jaz. Ali Marinković nam tako slikovito i sažeto predodžuje istinu o svijetu i čovjeku. Ove suprotnosti žive u nedjeljivu jedinstvu. I njihov je sukob prividan.

Kako to definira stvaralački subjekt teksta? Citirajte.

– »Gledam ih zavađene i ne vjerujem u tu svađu. One su kao dvije simbiotičke životinje... jedna je što i druga... Protumačite značenje poredbe s epitetom »simbiotičke«.

– simbioza = sym (s) + bios (život) tijesan suživot dvaju organizama, životna zajednica u životinjskom i biljnom svijetu. Marinković naglašava: »kao dvije simbiotičke životinje«. Ova poredba u meni budi asocijacije na odnos »ljudsko – neljudsko«.

Kako ste doživjeli i kako tumačite njihovo združeno sudjelovanje u tučnjavi i sliku: »okrvavljene ruke na asfaltu«. Obratite pozornost na suznačenje glagolskog pridjeva trpnog (participa pasivnog) »okrvavljene« u funkciji epiteta: **okrvavljene** ruke.

– To su ruke na kojima je ostao trag krvi. Ali i ruke koje su ostavile krvave tragove za sobom. Okrvavljene ruke su ruke počinitelja zločina.

– Prizor tučnjave doživljam kao poraz humanog u čovjeku, degradaciju ljudskog. Taj bi prizor bio smiješan da nije žalostan. Bio bi prizor smiješan i kad bi imao samo denotativno značenje (jedno značenje). Lijeva i Desna su gurnute, jer su se Noge spotakle o dječaka, koji je jurnući na njih upravo to i htio, one padaju na asfalt ponižene, osramočene, ali ne priznaju poraz. Iako je situacija banalna (to je krv iz razbijenih nosova), dakle malo »zlodjelo«, ali one su spremne da učine, a i učinile su veće zlo. Iako je dakle cijeli prizor banalan, on upravo zato jače ističe kako je često samo jedan korak između humanog i nehumanog, samo malo treba do pada ljudskog dostojanstva.

LIJEVA I DESNA

(suprotnost)

- svađa, sukob, kritika – prividna suprotnost i prividan sukob
- incident na ulici – složne i jedinstvene u zlu djelu (zlodjelu)

LICE I NALIČJE CIVILIZACIJE

2. grupa formulirala je ove probleme (koje sadrži Marinkovićeve novela »Ruke«):

Književni problemi:

- proturječnost ljudske prirode
- »simbioza« dobra i zla, humanog i nehumanog, kulture i nekulture
- lice i naličje civilizacije
- problem čovjekova otuđenja, dehumanizacije
- nemoć čovjeka pred jačom silom (autoritarna vlast, rat)
- tjeskoba i strah postojanja (egzistencije)
- usamljenost, nezaštićenost čovjeka
- besperspektivnost življenja.

3. grupa ispisala je prema književnoj kritici (Vlatka Pavletića) tematske odrednice piščeva izraza kao stvaralačkog obilježja stava prema svijetu koji prikazuje:

realizam – simbolizam/ (simbolika)	kritika ironija tjeskoba skepsa, pesimizam strah i bol življenja
---------------------------------------	--

Izlaganje, tumačenje, diskurs

Tematizira se odnos: problem – stav pisca/izraz.

(Zadatak preuzimaju učenici iz 2. i 3. grupe)

- Kroz simboliku Lijeve i Desne Marinković progovara o stvarnosti otuđena svijeta i čovjeka u tome svijetu. »Ruke« su simbol(ika) stvarnosti. (To je odnos realizam – simbolizam u stvaranju).

- Navedeni problemi bezizlazno opterećuju čovjeka oni su sadržaj naličja civilizacije.

Jedan od učenika: Ja sam pročitao roman »Kiklop«. Iznenađen sam nekim podudarnostima ove novele i romana, koje su mi sada na satu postale jasne.

U čemu se očituju te podudarnosti?

- Većina ovih problema zajednička je noveli i romanu »Kiklop«. Čudi me kako je novela od svega 11/12 stranica mogla obuhvatiti toliki broj najegzistencijalnijih problema čovjeka.

U noveli »Ruke« i u romanu »Kiklop« tematiziran je niz istih književno-filozofskih i moralno-etičkih problema. Razlika je u načinu (modusu) »obuhvaćanja«, ili bolje reći u modusu stvaralačke konkretizacije. Iako nas taj komparativni zadatak očekuje na kraju upoznavanja odabranih djela iz Marinkovićeve opusa, konture središnjeg obilježja te razlike mogu se već i sada naslutiti i hipotetski definirati. Razumije se, to mogu oni koji su misaono i emotivno dublje i predanije komunicirali s djelom.

Pokušajte uočiti tu razliku s polazišta pozicije, , odnosa

a) između svijeta novele, romana i b) čitatelja. Razlika je u distanci.

- Čini mi se kao da je novela »najavila« probleme, a roman da ih donosi, približava čitaocu.

– Ako analiziram svoj odnos, odnos čitaoca prema jednom i drugom djelu (objašnjava treći učenik), imam dojam kao da mi je svijet novele prezentiran. Ja ga promatram kao neki objekt. Taj je svijet izvan mene. Postoji distanca. Na relaciji »roman – čitalac« distanca se smanjuje, pa čak i ukida. Svijet romana me okružuje. Živim u dehumaniziranom svijetu. Hoću li postati i ja ili već jesam otuđena ličnost?

Hvala ti. Evo nam čitalaca, kako kaže Pavletić, »suučesnika« u traganju i otkrivanju životnog smisla, kao i njegove ugroženosti! Tvoj je iskaz sukladan s Melkiorovom ispovijesti. Ona očituje osjećaj očaja, izgubljenost i tragičnost ličnosti svjesne da je čovjek sam, napušten, prepušten strahovitoj sudbini. Željeli bismo čuti taj citat. (Roman »Kiklop«, str. 273.)

– »Ja sam čovjek začet u sljepilu strasti, u mraku utrobe, porinut u vrijeme za mučno trajanje. Dali su mi na put radosti i boli (više boli, manje radosti) i dva oka da gledam mučenje i dva uha da slušam jecanje najmukotrpnijeg bića koje je izmislilo i plač i smijeh. I usta su mi dali da žvačem gorke zalogaj. I jezik da govorim: Jao! Dali su mi ruke da gradim i rušim, da grlim i ubijam...«

– Podsjeća na »Svakidašnju jadikovku« Tina Ujevića. Potresno, bolno, tragično...

Nastavljamo dijalog i tumačenje zadatka koji je postavila 2. i 3. grupa: Kakav je odnos pisca prema svijetu koji prikazuje s polazišta književnog izraza?

– Kada Marinković otkriva lice i naličje civilizacije, služi se kritikom i ironijom. Ironija prati preuveličavanje čovjekova uspjeha u području tehnike. Citiram odsječke koji očituju ironiju: »... svladala si prirodu«, »izravnala bregove«, »ukrotila munje«, o ti svemoćna« (Lijeve Desnoj). A pobuđuje kritiku kada ukazuju na njenu suprotnost, tj. na potencijalnu razornu snagu tehnike koja može u jednom jedinom trenutku uništiti svijet.

Koji je središnji problem među ovdje navedenima? Koji dakle problem obuhvaća, sadrži, integrira i ostale probleme?

– To je problem otuđenja, dehumanizacije čovjeka, skraćeno, egzistencijalni problem.

Da. Riječ je o duhovnoj egzistenciji čovjeka. Postavimo sebi zajedno s filozofima egzistencijalistima pitanje: Što vrijedi egzistencija koja ne egzistira bitno?

Odnos Marinkovićeve stvaralaštva i filozofije egzistencijalizma. (Slijedi sažeti iskaz jednog učenika o filozofiji egzistencijalizma). Nakon izlaska iz tiska Marinkovićeve druge knjige proze književni kritičari, dovodeći njegovo stvaralaštvo u vezu s modernom evropskom literaturom, počeli su odgonetavati: Može li se Marinkovićeve pogled na svijet izvoditi iz filozofije egzistencijalizma. Pavletić kaže: »Ne! Odnosno da, i to upravo toliko koliko suvremena evropska književnost« (koje je i naša književnost dio) »izražava suštinu za modernog čovjeka karakterističnih tipičnih psiholoških reakcija na svijet i život u tome svijetu.«

Naslućuje li se u Marinkovićevoj prozi poniranje u način čovjekova bivstvovanja (Frommov termin)? Kako egzistira čovjek u otuđenu/defumaniziranu svijetu? Kojim psihološkim reakcijama očituje svoj odnos prema otuđenju?

Pokušajmo zajedno definirati proces dehumanizacije prema psihološkim reakcijama: Dehumanizacija se očituje kao gubitak ljudskog identiteta, gubitak sigurnosti u svijetu, osjećaj osamljenosti, izgubljenosti, nezaštićenosti, ugroženosti, osjećaj tjeskobe, strah od postojanja i bol življenja.

Navedite ostvarene konkretizacije iz teksta.

– Osoba »On« u noveli »Ruke« izgubila je identitet ličnosti. Nezaštićenost, tjeskoba, strah i bol življenja otkriva se u epizodi Njegova psihičkog rastrojstva i samoubilačke nakane. Zatim u epizodi na sudu pred izricanje smrtno osude. Smrtni strah. On nije učinio nikakvo kriminalno djelo, sudi mu se zbog »verbalnog delikta«. Zapravo zbog nedužnih riječi. Rekao je samo kako mu je već svega dosta i tih vatrenih strelica i bombi i kukastog križa! Bio je na smrt blijed... »usne su mu drhtale kao da se smrzava. Brojio je svoje posljednje sekunde...«,

a ona, Desna, poosobljena, sudac prijekog suda totalitarne vlasti, bešćutna, bahata, naziva trikom drhtanje čovjeka pred smrtnu osudu. U trenutka nasilna gašenja života dosađuje se u sudnici, igra, crta pjevajući, idilične kućice s vrtićem i misli na svoj ljubavni sastanak.

Postoji li u noveli izrijekom konkretizirana moralno-etička protuteža nehumanom? Na početku novele pretpostavljali smo da je to probuđena savjest Lijeve dok nije djelom opovrgla svoje riječi i predstavila se kao homo duplex (čovjek dvostruka morala). Kako tumačite posljednju rečenicu novele: »A obraz tada pljune u njih da bi ih oprao od blata i krvi?

– Kao probuđenu savjest koja se distancira i prezire nehumana djela.

Čiju savjest?

Jeste li svi tako razumjeli ovu rečenicu?

Ne-e!

– Ja pretpostavljam: da je bila budna Njegova savjest, bila bi se javila, reagirala bi ranije, prije fizikog obračuna njegovih ruku s čovjekom, Ocem dječaka i djevojčice. Svoj stav obrazlažem još i smislom rečenice. Ne piše: Obraz tada pljune na njih, već Obraz tada pljune u njih da ih opere od blata i krvi.

Kako je moglo doći do prebrzog zaključivanja u odgovoru? Prvo, prebrzo smo prenijeli svakodnevni automatizam značenja metafore »obraz« na književno značenje. U svakodnevnom poimanju obraz je postao metafora za čovjekovu savjest (poštenje, čast). Kada se kaže: taj čovjek nema obraza, znači isto što i taj čovjek nema savjesti, nema poštenja. Međutim, domalo prva cijela rečenica: »A obraz tada pljune« vrlo je ekspresivna i pobuđuje u čitaocu osjećaj odvratnosti i prezira prema prljavim krvavim rukama i takvu djelu, a to je dio naše i piščeve savjesti, ali ne Njegove. Drugo, ovu smo rečenicu tumačili izdvojeno od cjeline teksta, od smisla i spoznaja do kojih smo došli tijekom interpretacije. To je propust. Prisjetite se uočenog odnosa »On« – ruke. Provjerite još jednom Njegovu prisutnost u noveli: na početku novele, u dijalogu Lijeve i Desne, u incidentu i poslije incidenta. Usporedite tu konstataciju sa značenjem sheme fizičkog i duhovnog ustrojstva osobe »On« i zaključite.

– U prvome dijelu novele, »On« se spominje, o njemu govore ruke kao o tuđoj i odsutnoj osobi (3. i 4. jedn). U drugome dijelu novele, »On« se uopće ne spominje. On ne sudjeluje u svađi i tučnjavi. Sudjeluju ruke. On uopće ne reagira na ono što ruke rade. On je dezintegrirano biće. Čovjek je otuđen od svoga djela.

Zeljković definira Desnu kao načelo tehnike, »diplomacije« i otuđenja. Pročitajte ili parafrazirajte posljednju rečenicu Zeljkovićeve studije o »Rukama«.

– Njegove ruke, kaže Zeljković, ponašaju se »kao posebna bića«, automatski nižih refleksa kroz koje se razvila civilizacija«.

Kako tumačite ovu Zeljkovićevu misao?

– Ruke su simbol čovjekova rada, čovjekove djelatnosti. Ako su ruke postale »posebna bića«, nekakvi automati, onda je to drugi izraz za tehniku koja je podredila čovjeka sebi. Ona vlada, ona gospodari čovjekom.

O tome problemu razmišlja Erich Fromm u svojoj knjizi »Imati ili biti«. (Je li netko čitao tu knjigu? Tko zna za Fromma? Koja ste njegova djela čitali?)

(Tri učenika su čitala knjigu »Imati ili biti«, dva učenika knjigu »Čovjek za sebe«, a »Umijeće ljubavi« čitalo je šest učenika).

Obratimo pozornost na nekoliko citata iz knjige »Imati ili biti«. Najprije Frommov citat iz knjige Alberta Schweitzera »Die Schuld der Philosophie an dem Niedergang der Kultur«:

»Budući da društvo, sa svojom razvijenom civilizacijom, ima do sada nepoznatu moć nad čovjekom, čovjekova ovisnost o njoj raste do tog stupnja da je gotovo prestao živjeti svoju vlastitu duhovnu (geistig) egzistenciju.« »Ljudi su postali sluge tehnike, ekonomije i mašinerije što su ih izgradile njihove ruke«.

»Prestajemo biti gospodari tehnike i umjesto gospodara postajemo njeni roboti, a tehnika – nekada vitalni element stvaranja – pokazuje svoje naličje kao boginja destrukcije (kao indijska božica Kali), kojoj su ljudi voljni žrtvovati sebe i svoju djecu...«⁵

Proces čovjekova otuđenja, dehumaniziranja, proces je njegova transformiranja u stvari, strojeve. Otušeni ljudi (Marx rabi pojam/termin »Otušeni karakter«) otušeni su od svoga rada, od sebe, od drugih ljudskih bića i od prirode.«

»Ruke tehnike« grade, stvaraju, ali razaraju i uništavaju. U toj suprotnosti leži velika opasnost za čovjeka i njegovu egzistenciju na Zemlji. Ranko Marinković u nekoliko svojih proza simbolično/metaforično predočuje viziju te destrukcije, a u jednom djelu glavni lik, čija svijest je prepoznaje, neposredno izgovara:

»Naš strah je osjetljivost misli kojom sagledavamo strahovitu budućnost naše egzistencije.« (iz romana »Kiklop«).

Protumačite:

a) riječ destrukcija;
b) tvrdnju da je proces čovjekova otuđenja, dehumaniziranja proces njegova transformiranja u stvari, strojeve;

c) sintagmu: strahovita budućnost naše egzistencije;

/Pod pojmom egzistencije razmišljate više:

– o ekološkoj

– o biološkoj

– o duhovnoj egzistenciji čovjeka.

U Kakvom su one međusobno uzročno-posljedičnom odnosu?

Zadatak a)

Značenje riječi »destrukcija« učenici upotpunjuju pomoću Klaićeva Rječnika stranih riječi (razrušiti, satrti, upropastiti) razgrađivanje, pustošenje, rasap, razorenje, razaranje, uništenje, tamanjenje; rušenje normalne strukture nečega).

Zadatak b) – tumačenje:

– Vrijeme u kojemu živimo je vrijeme tehnike, strojeva, stvari. Preokupacija društva, čovjeka su stvari: proizvoditi stvari, strojeve, prodati, kupiti, imati stvari. Potrošačko društvo.

– Stvari su postale mjerilo vrijednosti postojanja, postojanja stvari, a ne čovjeka. Čovjek je podređen tehnici/strojevima, stvarima.

– O duhovnim sadržajima i vrijednostima ili se ne govori ili se govori vrlo malo.

– Mi i ne znamo što su to duhovne vrijednosti čovjeka. Tko o tome govori? Osjećamo svuda nekakvu prazninu, nesnalaženje, nezadovoljstvo, strah.

Zadatak c)

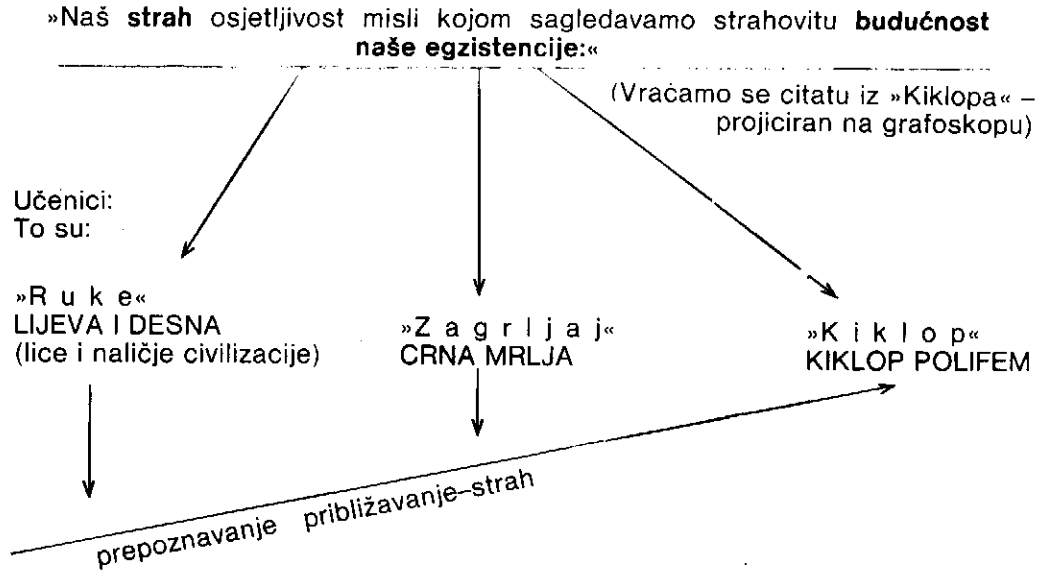
Tumačeći sintagmu »strahovita budućnost naše egzistencije« većina učenika pomišlja na ekološku i biološku katastrofu, koja je, »po mnogim znakovima«, kako reče jedan učenik, »već započela.«

Na pitanje: U kakvom su međusobnom uzročno-posljedičnom odnosu ekološka, biološka i duhovna egzistencija čovjeka, uz usmjereno dodatno pitanje: Je li duhovna kultura nadgradnja ili osnova materijalne kulture i opće humane egzistencije čovjeka, učenici zaključuju (navodimo sintetski odgovor):

– Duhovnu egzistenciju čovjeka ne može graditi otušena ličnost, čovjek transformiran u stvari i strojeve. Prema tome, duhovna kultura nije nadgradnja nego osnova i garancija čovjekove humane egzistencije.

Ali je dio ove istine i to da se bez materijalne kulture ne može graditi niti duhovna kultura ljudske zajednice. Obje se istine prožimaju i potvrđuju.

U kojim Marinkovićevim prozama (uzimamo u obzir tekstove koje smo odabrali za interpretaciju) otkrivamo da je:

Ovaj poredak nije slučajna. On na neki način otkriva piščevu genezu vizije »strahovite budućnosti naše egzistencije«. Imenujte uopćenom odrednicom tri etape ove vizije.

– U noveli »Ruke« umjetnik/autor prepoznaje (identificirana) lice i naličje civilizacije. Iz novele »Zagrljaj« citirao bih ulomke iz preposljednje i posljednje alineje: »Vidio sam Crnu Mrlju kako je kanula na život i proždírala ga mrakom; kako je narasla iz kaplje crnine i proždírala život tminom krokodilske noći sa svojih trista ralja... Sa trideset i tri tisuće zuba... (zubi-koljači, zubi-noževi, kliješta za mučenje snova... »Legla je Crna mrlja na život i zarila u njega trideset i tri tisuće strahova i uperila u njega trideset i tri milijuna smrti«. Crna mrlja, tmina krokodilske noći, kanibalska je vizija, vizija zvjerstva strahovite budućnosti čovječanstva. Približavanje, strah.

Kakvo simbolično značenje ima, za vas koji ste pročitali ovu novelu, »zagrljaj« u kontekstu ova dva odlomka i cijele novele?

– »Zagrljaj bih protumačio kao hvatanje u koštac sa zlom.«

– »Oslijepljen kao Samson zagrlio sam stupove svoje teme: strah i smrt.«

– Pokušaj zaustavljanja, sprečavanja, pa makar i sam stradao. Ali situacije je tragična. Ne vidi se izlaz. Novela završava riječima: Pređa mnom je ocean mraka i beskrajna noć...« (Upisujemo odrednice: **prepoznavanje, približavanje-/strah...**)⁶

Vratimo se interpretaciji novele »Ruke«. Predočen svijet ove novele imenovali ste uopćenom odrednicom »prepoznavanje« lica i naličja civilizacije. Odgovorite: U čemu se već na »prvi pogled« prepoznaje proturječnost ljudske prirode, lice i naličje civilizacije? U kojem se značenju spominje u noveli »Ruke« prvi redak prve glave Evandelja po Ivanu: »U početku bijaše riječ...«? U čemu nas je razočarala i Lijeva? Na temelju čega smo je okarakterizirali?

– I Lijeva je homo duplex (čovjek dvostruka morala, dvolična, neistinita, lažna), kao i Desna. Čovjek koji jedno govori a drugo čini. Svoje je riječi demantirala činom, tučnjavom.

– Mislim da je prepoznatljivost, ili prvi znak čovjekova otuđenja, raskorak između riječi i djela.

U kakvu su odnosu riječ i djelo prema Marinkovićevu viđenju? Citirajte dijelove teksta koji na to upućuju. Komentirajte.

– »Lako je jeziku mljeti koješta... Jezik izbaci u svijet svoje riječi (uvijek iste i davno poznate riječi) i rasplinu se kao dim. Ništa se nije dogodilo. Svijet i dalje hoda, ... i opet govori riječi i opet se ništa nije dogodilo...« Smisao ovih citata protumačila bih da ima oko nas mnogo praznih riječi, mnogo više riječi nego djela. Sljedeći citat: »Svijet želi govoriti, ali svoje želje ne iskazuje riječima; što više, riječima ih sakriva i zaklanja. Riječi su maska.« Mislim da nije potreban komentar.

Kada, u kakvim okolnostima, ljudska riječ ne podliježe moralnoj prosudbi, osudi. Razmislite.

– Kada ne uspoređujemo odnos riječi prema djelu. U nedužnu čavrljanju, »brbljanju« zabavnom ćaskanju, kada se čovjek želi psihički rasteretiti, uspostaviti kontakt s drugim ljudima, s prijateljima, komunicirati...

U kakvim okolnostima ljudska riječ ima moralno pravo/opravljanje da štiti, konspirira. Imamo primjer u noveli. ? Prisjetite se. Pronađite u tekstu. »On« je u sudnici. Sudi mu se zbog riječi. Govori se o časti. Citirajte iz teksta novele.

– »Da, tvoja je svakako vidljivija... tvoja (čast)... (Lijeva govori Desnoj) »bahato šeta po gradu, izaziva, a njegova šeta po sobi, zarobljena, juri po kući kao luda, penje se na tavan, izlazi na krov i htjela bi vrisnuti u svijet svoju uvredu...«

Objasnite značenje.

– Bahato šeta gradom čovjek koji fašistički amblem smatra najvećom časti, amblem koji opravdava sve zločine koje čini. Slobodno ljubivi čovjek ne podnosi fašizam, nasilje nad sviješću, torturu, gubitak osnovnih ljudskih sloboda. Kada bi mogao, vikao bi na sav glas, protestirao. Njegova se svijest i savjest odupire neljudskom. Progovoriti ili ne? – »On« je progovorio i zbog riječi mu se sudi na smrt. Bilo bi bolje da je konspirirao.

– Zar misliš da je bolje šutjeti i trpjeti nepravdu i zločine? Gdje je tu savjest i ljudska čast? (Pita učenik učenika).

– Ne. Ne mislim. Ali sama riječ u neravnomjernim odnosima snaga pod totalitarnim režimom, i uvijek kada je humanost ugrožena, ljudska riječ ima pravo da štiti, konspirira. Na tu temu pisala je i pjesnikinja Vesna Krmpotić u svome eseju koji je pripremila za međunarodni susret pisaca u Beogradu. Objavljen je u jednoj Vjesnikovoj »Panorami subotom«. Zaboravila sam naslov.

Tema održanog susreta pisaca u Beogradu ove jesni bila je »Književnost i izgnanstvo«, a naslov eseja glasi: »Kruh crnoga mora«. Budući da taj esej nije bio predviđen kao sadržaj za interpretaciju, reci nam sažeto smisao njegove poruke.

– Smisao bi bio da čovjek koji štiti u takvim neljudskim situacijama nije heroj, ali je častan čovjek i njegova šutnja nešto govori.

Vratimo se odnosu riječi i djela u Marinkovićevoj noveli »Ruke«. Citirajte odsječak koji evocira biblijski stih iz Ivanova Evanđelja.

– ...To nisu bile riječi, to je bilo pet tvojih prstiju na djelu. Bile su najprije riječi. Da, po Ivanu Evanđelisti...«

Prvi redak prve glave Ivanova Evanđelja: »U početku bijaše riječ...« religijska misao, često se transponira u filozofsku i književnu riječ/misao.

Ove biblijske riječi nalazimo u Goetheovu »Faustu« u lirskoj pjesmi Ivana Slamniga »Evanđelisti«, a evokaciju u Marinkovićevoj noveli »Ruke«. Tako pored religijskog tumačenja simbolike božanskog, one dobivaju »tuzemaljski«, općeljudski smisao.

Goetheov »Faust« dugo razmišlja što znači ovdje ta riječ i kako da odgovoriti, otkrije i prevede njezin smisao. Poslušajte Faustov slijed razmišljanja i tumačenja:

J. Wolfgang Goethe: **FAUST**

(Soba za studij)

Faust: »Tu piše: »Upočetku bješe RIJEČ.«
Već zapeh! Pomoć nužna mi je već!
Toliko RIJEČ ne vrijedi, nema zboru,
Drugačije to prevesti se mora,
Pa ako pravo duh me svjetuje,
Tu piše: U početku SMISO bje.
Odvagni dobro prvi redak taj,
Jer pero se zaletjet može znaj!
Da l' SMISO djeluje i stvara sve?
Nek bude: U počektu SILA bje.
Al' tek što stadoh riječ tu da pišem,
Opominje me netko da je brišem.
Duš pomaže! već znam, u prvome retku
Nek mirno bude: Č I N bje u početku.«

.....

Nakon glasnog čitanja i kratke pauze, tekst se projicira na grafskomu. Učenici još jednom čitaju tekst u sebi.

Faust vam pomaže da odgovorite. Što znači ovdje riječ?

- Riječ je čin, djelo, stvaranje.
- Riječ i čin su nedjeljivi.
- Jedinstvo riječi i djela.

Faust prevodi s grčkog. Logos (grč. = riječ/govor, misao, svijest, djelo (čin) – stvaranje, smisao riječi, riječ stvarateljica.

Razmišljanje o odnosu čovjekove riječi i djela nalazimo vrlo rano. U Upanišadama (indijskim religijsko-filozofskim spisima nastalim između IX. i VII. st. prije naše ere) piše da riječ iza koje ne stoji djelo, misao, ideja, prazna je i ne znači ništa.

Jedinstvo čovjekove misli, svijesti, riječi i djela pripada humanom bitku, ali nukleus i izvorište smisla čovjekova bitka, odgovor na probleme ljudske egzistencije, jest ljubav, ljubav prema čovjeku/bližnjemu i istinskim duhovnim vrijednostima.

Fromm piše: »Ako pretpostaviš čovjeka kao čovjeka, a njegov odnos prema svijetu kao ljudski odnos, ljubav možeš zamijeniti samo za ljubav, povjerenje samo za povjerenje...«⁷

10. 1. U kojem se značenju javlja motiv ljubavi u noveli »Ruke«? (To je zadatak za samostalni rad kod kuće). Pročitajte i Slamnigovu pjesmu »Evangelisti«. Ako naslutite njezin smisao, otkrijete biblijsku metaforiku i njezino aktualizirano značenje, pokušajte pjesmu samostalno interpretirati. (Za uvod: Fromm: »Umijeće ljubavi«).

U kojim djelima/knjigama možete čitati o smislu čovjekove egzistencije? Potražite bibliotečne podatke.

Pročitajte i Marinkovićev esej »Traktat o ruci«. Oduševit će vas, vjerujte. Tematsko-motivski ciklus »ruke« još nije završen.

Pripremite se za interpretaciju novele »Zagrljaj«.

BILJEŠKE

¹ Asocijacije na motiv »ruke« (pismeni iskazi):

- Ruke simboliziraju rad, akciju, zajedništvo ljudi s ciljem stvaranja boljeg sutra
- Ruke – simbol rada, stvaranja materijalne i duhovne kulture; ruke, njihov rad, stvorio je čovjeka;
- Ruke seljaka, radnika – žuljevite, hrapave, ogrubjele, umorne, iznemogle, stare, i ruke mlade, lijepe, njegovane; ruke koje nose cvijet i odmaraju se na svili – ruke napora i ruke ljepote. Prihvaćamo li oboje ili samo jedno?
- Ruke pružene prema čovjeku kao poziv i pozdrav drugu, prijatelju, ruke srdačne, ili ruke odbojne, neprijateljske, ruke koje prijete... Ruke koje grade, stvaraju i ruke koje ne rade, žive od tuđeg rada, a i ruke koje razaraju; ruke simbol dobra i zla u čovjeku.
- Gledam ruke. Mogu li po njihovu izgledu prepoznati kome pripadaju i kakve su? Što rade ili što su radile? Kakvim životom žive? Otkrivaju li čovjeka, njegov karakter, vrijednosti koje stvara? Ruka u ruci, znak približavanja, razumijevanja, topline, zajedništva, ljubavi.
- Moje asocijacije na tematsku riječ/motiv »ruke« prije čitanja novele bile su usmjerene na ljudski rad, djelatnost, ono što ruke mogu načiniti, izgraditi, stvoriti...
- Ruke nježne i osjećajne, blage ruke majke i moje drage... kontrast: ruke grube, ruke koje šamaraju, udaraju, mrze, odbacuju...
- Ruke mirne, tihe, spokojne, drage: ruke koje miluju, tješe, daruju, ruke pružene da pomognu; suprotno: ruke sebične, nervozne, ruke koje oduzimaju, grabežljive, lopovske; ruke rada i nerada, poštenja i nepoštenja...
- ruke koje nose knjigu, epruvetu, grade mostove, liječe bolesnike, uzgajaju cvijeće, proizvode kruh, ruke radnika, varioca, rudara, ruke baierine, ruke djeteta koje piše prvo slovo... ruke koje grade domovinu, ruke koje brane slobodu...

² Učenici čitaju zabilješke, svoje prve recepcijske iskaze:

- Ruke u Marininkovićevoj noveli doživio sam kao egzekutorice i nositeljice zla u životu. One su sposobne potpisati smrtnu presudu, izudarati neudružnu osobu, okrvariti joj obraz. Bez međusobnog pomaganja one bi bile slabije i nemoćnije. Prividno se ne slažu, ali kada treba pokazati svoju moć, udružuju se. Ljevica, slabija, postaje sluga, rob, beskičmenjak. Sprema da pogazi svoju čast. Desnica je jača i glavnija, ljevica joj asistira i tako osigurava sebi zaštitu jačeg. Kompromis, ali nečastan.
 - Jedinstvo suprotnosti uvjetuje nužno zajedništvo. To je vjekovni odnos dobra i zla. U bajci pobjeđuje uvijek dobro. I ovdje su, u suvremenoj noveli dobro i zlo konfrontirani kao nepomirljive pojave. Ali nema razriješena u korist dobrog i humanog. Zlo dominira. Konflikti Lijeve i Desne ne traju dugo, jer »one« ujedinjene najbolje funkcioniraju, što znači da »dobrota«, »istina« i »pravda« nose masku dvoiličnosti.
 - Desna je simbol snage i moći vladanja svijetom, a Lijeva simbol nemoći, slabosti i još neiskvarene dobrote, suosjećajna je i iskrena.
 - Lijeva i Desna zajedno predstavljaju čovjeka, njegovu proturječnu prirodu, ali one se izmjenjuju i dopunjuju kao noć i dan. Zlo i dobro, nekada donose napretku, a nekada uništenu. Čovjek suprotnosti je tragična ličnost ako ne prevladava nečovječnost u sebi.
 - Lijeva je nježna, iskrena, osjećajna, sestrinska, a Desna neiskrena, bezosjećajna. Vlada znanjem i snagom/moći tehnike i zamaskirane riječi »diplomacije«. Gruba, spremna na zlo. Lijeva joj pomaže jer je neuka, ne zna što je dobro, a što zlo. Sestrinski je brižna.
 - Ruke su simbol proturječnosti čovjekove riječi i djela. Lijeva je načelo prirodnosti, iskrenosti i prubudene savjesti, a Desna načelo tehnike i dvoiličnosti. Novela potiče na razmišljanje o dehumanizaciji čovjeka. U ovoj noveli govore ruke, njegovo djelo, ili bolje reći nečovječnost. Gdje je čovjek?
 - Lijeva i Desna, simboli suprotnosti, zapravo su lice i naličje današnje kulture, civilizacije. Čovjek je čovjeku vuk.
 - Desna je simbol uzurpirane moći vladanja svijetom, jer je jača. Po zakonu prisile, nametanja, podređivanja. Lijeva je simbol »lige« rugalica, ako po nju nema opasnosti. Ne priznaje autoritete u okolnostima veće slobode. Ali brzo procijeni kada je unosno za nju da se svojim nazora, i svoje savjesti odrekne, da ih pogazi kao da ih nije niti bilo. Paktira s jačom silom, dodvorava joj se i služi joj.
 - Uživala sam u istini koju je Lijeva izgovorila Desnoj. To je kritika njezine dvoiličnosti, neosjećajnosti i otuđenosti. Desna se ponaša kao gospodarica nad čovjekom kojemu pripada.
 - Desna ruka asociira na iskusniju, »stariju«, pametniju sestru, koja »mlađu« i neuku, omalovažava, uči je i od nje se sa svojim sposobnostima, ugledom u svijetu, udaljuje, otuđuje, a Lijeva, neuka, nespretna, ali i zavidna, jedva čeka da se »izjednači« s Desnom, pa makar i u najgorem. Obje izazivaju u meni kritiku i odvratnost.
- (Recepcijski iskazi učenika očituju estetski konotativni stupanj osnovnog razumijevanja djela na kojemu je moguće graditi interpretaciju i njome proces konstituiranja djela u svijesti učenika).

³ Za interpretativno čitanje dijaloga Lijeve i Desne učenici su se pripremali u dogovoru s nastavnikom u izvannastavno vrijeme. Priprema za čitanje temelji se na analizi odabranog dijela teksta (osmišljena značenjski prema kontekstu cjeline teksta) i to na osnovi semantiziranja svih slojeva teksta, a počnimo od grafostrukture.

Grafostruktura: Prvi dio dijaloga: Isprekidani redovi proznog teksta, kratke rečenice (replika bez rečenica objašnjenja) signaliziraju ubrzani tempo govorenja i brzo izmjenjivanje verbalnog duala Lijeve i Desne. Drugi dio dijaloga: Izmjenjuju se kraće i duže rečenice, a signaliziraju izmjenu bržeg i sporijeg tempa govorenja s diferencijacijom Lijeve i Desne.

Fonostruktura: Fonostruktura ili zvučni sloj ovoga dijaloga ne zavisi toliko o sadržaju govora i njihovu rasporedu, kao u lirskoj strukturi (u poeziji), već se ostvaruje intonacijom, intenzitetom, tempom i bojom glasa, tako da zvučanje značenja ima ishodište u predmetnom sloju, sloju značenja, sloju shematiziranih aspekata, a čini: **semantostukturu**.

Verbalni duel ostvaruje se povišenim glasom, višim registrom, Lijeve, nešto nižim registrom Desne, naglašenijim reljefom tona, koji nosi obojenost prepirke, nadmetanja, hvalisanja, prkosa, svađe, izazova, napadanja, vrijeđanja, optužbe, kritike, argumentiranja, obrane, dokazivanja.

⁴ Erich Fromm, »Imati ili biti«, Naprijed, Zagreb, 1986, str. 170.

⁵ Cit. djelo, str. 163.

⁶ Odrednice »prepoznavanje, približavanje/strah« upisuju se u shemu na ploči.

⁷ Cit. djelo, str. 167.

LITERATURA

1. Banaš, Lepoldina Veronika, Estetska komunikacija s književno-umjetničkim tekstom u nastavi književnosti, rukopis u tisku, ICR, Rijeka, 1989.
2. Fromm, Erich, Čovjek za sebe, Narprijed, Zagreb, 1966.
3. Fromm, Erich, Umijeće ljubavi, Matica hrvatska, Zagreb, 1965.
4. Fromm, Erich, Imati ili biti, Naprijed, Zagreb, 1986.
5. Gadamer, Hans-Georg, Istina i metoda, Osnovi filozofske hermenutike, IP Svjetlost, Sarajevo, 1978.
6. Jurković, Marijan, Podneblja Ranka Marinkovića, Nad porukama tuđe i porukama naše, Eseji, kritike, polemike, Nolit, Beograd, 1958.
7. Marinković Ranko, Ruke, Mladost, Zagreb, 1981.
8. Marinković Ranko, Kiklop, Mladost, Zagreb, 1979.
9. Marinković Ranko, Traktat o ruci, u: Nevesele oči klauna, Globus, Zagreb, 1986.
10. Pavletić, Vlatko, U znaku crne mrlje, Sudbina automata, u: Hrvatska književna kritika (Suvremena kritika), Matica hrvatska, Zagreb, 1980.
11. Rosandić, Dragutin, Metodika književnog odgoja i obrazovanja, Školska knjiga, Zagreb, 1986.
12. Zeljković, Branislav, O »Rukama« i »Balkonima«, Krugovi, Zagreb, 1957/2-3

Summary

The communicational methodic model of »Ruke« (Hands) by Ranko Marinković in teaching represents a complex set of interactions between the teacher and the pupil, as well as between teacher and pupil and the literary-artistic and literary-scientific text/texts, and this is accomplished through the process of hermeneutic and contextual decoding, as a process of literary – esthetical communication or literary – esthetical constitution of the world of the work of art in the consciousness of the reader/pupil.

Translation by Slobodan Drenovac